

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341.231.14

АСІРЯН С. Р.,

асистент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНЦЕПЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СТАТУТІ ООН

Анотація. У статті досліджується Статут ООН, зобов'язання держав – учасниць ООН щодо прав людини, які містяться в зазначеному документі, основні функції Ради ООН із прав людини та проблеми її правозахисної діяльності.

Ключові слова: Статут ООН, основні концепції, Рада ООН із прав людини, повноваження, напрями діяльності.

Постановка проблеми. У сучасній міжнародно-правовій доктрині не викликає сумнівів основоположне значення Статуту Організації Об'єднаних Націй для нормативно-правового закріплення обов'язку поважати й захищати права людини.

Метою статті є розгляд основних концепцій захисту прав людини в Статуті ООН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослівно в Преамбулі Статуту ООН вказано: «<...> знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав більших і малих націй <...>» [1].

Окрім того, у пункті 3 статті 1 Статуту ООН встановлено мету ООН – «здійснювати міжнародне співробітництво у сфері вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру та в заохоченні й розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії».

До того ж у пункті «в» статті 55 Статуту ООН встановлено: «З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності й самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє: <...> в) загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії». Ця норма стосується економічного й соціального співробітництва, що, проте, не зменшує її юридичну значущість. У статті 56 Статуту ООН зазначено: «Усі Члени Організації зобов'язуються вживати спільні й самостійні дії в співробітництві з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55».

Таким чином, Статут ООН досить прискіпливо поставився до теми прав людини, що зазвичай не спостерігалось у міжнародно-правових актах до Другої світової війни. Професор М.В. Буроменський наголошує: «Поява цієї норми в Статуті ООН не була випадковою. У міжнародному праві важко знайти іншу норму, яку б людство так вистраждало. І не менш складно віднайти іншу норму, яка мала б такі далекосяжні наслідки: закріплюючи в Статуті ООН норму про права людини, держави водночас створювали міжнародно-правову основу для об'єднаної боротьби з тоталітаризмом, оскільки права людини й тоталітаризм за своєю природою не сумісні» [2].

У зв'язку із цим згадка про права людини саме в тому вигляді, як це відображено в Статуті ООН, стала наслідком складного компромісу, який склався між основними розробниками Статуту ООН. В.А. Карташкін, який спеціально вивчав це питання, вказував, що певна «загальність» формулювань Статуту ООН щодо прав людини знімала ідеологічний конфлікт між державами різних соціально-економічних формацій. Фактично цей конфлікт переносився на майбутні переговори про Біль про права людини як спеціальний міжнародний договір із цього питання [3].

М.В. Буроменський та В.А. Карташкін підтверджують тим самим існування глибокого світоглядного конфлікту щодо розуміння прав людини на переговорах про Статут ООН. Більше того, звертається увага на марність спроб вирішити його на цих переговорах, що свідчило про нездатність сторін дійти згоди про загальноцивілізаційне розуміння прав людини. Однак головним було закріплення в Статуті ООН самої згадки про цінність прав людини та необхідність співпрацювати в цій сфері, навіть за умови різного на той час ставлення держав до розуміння таких прав. А це ставлення дійсно було різним. Достатньо ознайомитись із переговорами із цього приводу під час обговорення майбутніх статутних положень у Думбартон-Оксі та Сан-Франциско. Отже, постає питання, чи є достатніми норми Статуту ООН про права людини в сучасних умовах. Чи не втратили вони свого значення з прийняттям Загальної декларації з прав людини 1948 р. та укладенням пактів про права людини 1966 р.?

На нашу думку, сучасні правові оцінки статутних положень про права людини можливі винятково з огляду на практику й досвід ООН у правозахисній сфері. Жодна з держав не могла на момент укладення Статуту ООН

передбачити розвиток подій, динаміку активності ООН, виклики, перед якими вона постане. Подібно до того, як статутна діяльність Ради Європи в захисті прав людини наповнювалась упродовж десятиліть практикою її допоміжних органів, а Європейський суд із прав людини перетворив своєю практикою Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод на «живий інструмент», так і діяльність ООН у галузі прав людини не можна оцінювати винятково на підставі статутних норм. Статут ООН став необхідною міжнародно-правовою основою, найбільш загальним фундаментом формування сучасної розгалуженої системи міжнародного захисту прав людини. С.А. Бур'янов робить досить цікаве зауваження щодо поступового, «покрокового» розширення Організацією Об'єднаних Націй правової основи захисту прав людини: «Кожен із міжнародно-правових документів універсального характеру з питань прав та основних свобод людини й громадянина включає в себе певний, переважно повторюваний, проте постійно розширюваний набір таких прав і свобод, які через це стали міжнародно-правовим стандартом» [4]. В.Н. Агеев погоджується з ним, зазначаючи: «У кожному із цих документів конкретний перелік прав та основних свобод людини виключає, як правило, близькі до внутрішньої компетенції держави, сфери її суверенних правомочностей специфічні права громадянина» [5]. Таким чином, концепцію захисту прав людини в Статуті ООН варто розглядати як динамічну, а не статичну. І це жодним чином не зменшує значення статутних норм. Навпаки, увесь цей комплекс тримається на визнанні переважної сили статуту ООН у міжнародно-правовій системі. Це створює особливу міжнародно-правову конструкцію, якою приєднання будь-якої держави до Статуту ООН накладає на неї весь комплекс міжнародно-правових зобов'язань із прав людини за Статутом ООН у тому розумінні, у якому він існує на цей час, а не на момент укладення Статуту ООН.

Отже, якою у своїй основі є концепція прав людини в Статуті ООН? Насамперед це віднесення прав людини до найважливіших цінностей людства. Більшість юристів-міжнародників визнають закріплення в Статуті ООН принципу поваги прав людини. Статут ООН жодним словом не згадує про «принцип прав людини». Однак у науковій доктрині широко визнано існування такого принципу.

Наприклад, А.Я. Капустін називає його «принцип загальної поваги до прав людини та основних свобод» [3]. В.Г. Буткевич говорить про «принцип поваги прав людини» [6], проте розповсюджує його на «право поваги прав людини та основних свобод». Т.І. Левицький також говорить про «принцип поваги до прав людини» як такий, що лежить в основі кодифікації міжнародного права прав людини [7]. На наше переконання, така оцінка науковцями статутних норм про права людини є цілком виправданою й характеризує глибинний зміст Статуту ООН у його ставленні до цінності людини та її прав як таких, з якими пов'язане «позбавлення прийдешніх поколінь нещастя війни» (саме цими словами починається текст Статуту ООН).

Говорячи про Статут ООН як про юридичну основу всього сучасного міжнародно-правового співробітництва з прав людини, його норми не можна розуміти інакше, як такі, що визначають зміст цього співробітництва: «Норми Статуту ООН про обов'язок держав співпрацювати в галузі захисту прав людини відіграють величезну роль у становленні міжнародно-правового захисту прав людини. Фактично ці норми є найбільш загальним правовим зобов'язанням, на основі якого здійснюється все наступне міжнародне співробітництво в цій сфері». Саме це положення Статуту ООН дало змогу Генеральній Асамблеї ООН розпочати розробку та в 1948 р. проголосити Загальну декларацію прав людини. Згодом велику кількість найважливіших універсальних міжнародних договорів про права людини було розроблено й ухвалено саме в межах ООН. Крім того, у межах ООН розроблено багато міжнародних документів, які хоч і не є юридично обов'язковими, проте узагальнили в собі величезний досвід захисту прав людини, а тому набули значної морально-політичної ваги [2].

Однак не лише Статут ООН є правовою основою співробітництва з прав людини. Він є найважливішою для сучасного світу договірною міжнародно-правовою основою захисту прав людини та міжнародно-правового співробітництва з таких питань. Проте варто погодитись із тією думкою, що саме походження прав людини є природним. Міжнародне право розглядає права людини як природні та невід'ємні [8]. Хоча Статут ООН про це прямо не говорить, безпосередньо згадує про це Загальна декларація прав людини 1948 р., яка визнається міжнародно-правовою доктриною загальноновизнаним тлумаченням положень Статуту ООН у галузі прав людини. Так, у ній вказується: «Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Вони наділяються розумом і совістю та повинні ставитись один до одного в дусі братерства» [1]. Із цього постає широко визнана у вітчизняній міжнародно-правовій науці концепція про те, що в міжнародному праві склався новий інститут міжнародного захисту прав людини, основні положення якого відображено в Статуті ООН [6]. А.П. Мовчан зазначав із цього приводу: «Його становлення в міжнародному праві відбувалось у сучасну епоху, а твердження – після розгрому фашизму в 1945 р.» [10]. Не випадково юристи, говорячи про статутну концепцію прав людини, не обмежуються державами – членами ООН, звертаючи увагу на дію цих норм у просторі й за колом осіб. А.Я. Капустін, наприклад, цілком обґрунтовано стверджує, що обов'язок загальної поваги до прав людини та основних свобод «має загальний характер» і розповсюджується на всі держави [3].

Отже, статутні положення про права людини є формою позитивного закріплення міжнародно-правової концепції прав людини в найбільш загальному вигляді. Однак саме Статут ООН як найважливіший міжнародний договір сучасності надав практичну можливість побудувати всю сучасну систему міжнародного захисту прав людини, до якої включено десятки міжнародних договорів універсального й регіонального рівнів.

Варто також звернути увагу на те, що, крім закріплення загального принципу поваги прав людини, Статут ООН містить декілька формально визначених зобов'язань держав-учасниць у царині прав людини. Ці зобов'язання разом із загальною нормою Преамбули Статуту ООН створюють мінімальний комплекс статутних норм про права людини. На нашу думку, серед цих зобов'язань можна виокремити такі: «утвердити віру в основні права людини» (Преамбула), «здійснювати міжнародне співробітництво <...> у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод» (частина 3 статті 1), «Організація Об'єднаних Націй сприяє: <...> загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод» (стаття 55), «вживати спільні та самостійні дії в співробітництві з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55» (стаття 56). Говорячи про «мінімальний комплекс статутних норм про права людини», акт жодним чином не применшує їх значення, маючи на увазі їх пов'язаність з іншими нормами Статуту ООН, які не містять прямої згадки про права людини. Наприклад, статутний правовий принцип співробітництва зобов'язує держави – члени ООН співпрацювати з усіх дозволених міжнародним правом питань, у тому числі в захисті прав людини. Або ж принцип поваги до прав міжнародних договорів однаковою мірою розповсюджується на договори про права людини.

Аналіз статутних положень, які безпосередньо згадують права людини, дає можливість дійти висновку про те, що норми статей 1, 55, 56 спрямовуються на реалізацію положень Преамбули Статуту ООН, і саме через їх дотримання можна зрештою «утвердити віру й основні права людини». Як бачимо, у контексті цього загального зобов'язання Статут ООН встановлює зобов'язання у сфері прав людини як для держав-членів, так і для ООН. Таким чином, зі Статуту ООН безпосередньо постають повноваження самої організації у сфері прав людини. Причому, як можна побачити зі слів «утвердити віру й основні права людини», ці повноваження можуть тлумачитись найбільш широко.

Статут ООН також не дає відповідь на запитання про перелік «основних прав людини». Проте воно не є другорядним з огляду на визначення конкретних повноважень ООН у сфері прав людини, наприклад повноважень Ради ООН із прав людини у визначенні безпосереднього переліку прав людини, які підпадають під її юрисдикцію. На нашу думку, відповідь на це питання знаходиться насамперед у Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р. та Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права 1966 р. З'ясовуючи загальний визнаний міжнародною спільнотою набір прав людини, ці міжнародні та міжнародно-правові акти водночас конкретизують повноваження ООН щодо захисту цих прав і зобов'язання держав їх захищати. Без наявності згаданих правових актів повноваження ООН у захисті прав людини могли б виглядати абстрактно та, як здається, викликати чимало суперечок. Достатньо згадати необхідність скликання в

межах ООН у 1993 р. Віденської конференції з прав людини, на якій обговорювались ключові положення загального розуміння прав людини всіма членами ООН.

Ми переконані, що надзвичайно важливо вказати на існування триваючого процесу розширення каталогу прав людини. Таке повноваження варто визнати за Генеральною Асамблеєю ООН. Відповідно до Статуту ООН Генеральна Асамблея «організовує дослідження та робить рекомендації з метою <...> сприяти міжнародному співробітництву в галузі економічної й соціальної культури, освіти, охорони здоров'я та сприяти реалізації прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі мови й релігії».

Генеральна Асамблея ООН завжди користувалась цим повноваженням. Ще на початку існування ООН саме Генеральна Асамблея захистила своє право обговорювати права людини в державах навіть за умови, що такі держави вважають це втручанням у внутрішні справи.

Більш складним питанням є розширення кола прав людини нестатутними органами ООН, чиї повноваження є похідними від повноважень головних органів ООН. Так, відповідно до підпункту «с» пункту 5 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Рада ООН із прав людини» від 15 березня 2006 р. Рада ООН із прав людини має право «робити рекомендації Генеральній Асамблеї щодо подальшого розвитку міжнародного права в галузі прав людини», а відповідно до підпункту «і» пункту 5 – «робити рекомендації щодо заохочення й захисту прав людини» [11].

У червні 2015 р. Рада ООН із прав людини визнала анонімність в Інтернеті правом людини. У Звіті засідання, присвяченого анонімності й шифруванню в Інтернеті, засоби анонімізації та шифрування було названо «необхідними для того, щоб людина була вільною у вираженні своєї думки в цифрову епоху». Таким чином, можливість анонімного користування Інтернетом та використання шифрування особистих даних і засобів комунікації повинні розцінюватись як частина прав людини.

Не аналізуючи детально правову природу такого рішення, варто зазначити, що зміст наведених повноважень Ради ООН із прав людини дає їй право обговорювати такі питання та висловлювати думку із цього приводу. Більше того, наслідком такого обговорення й прийнятого рішення може бути формування звичаєво-правової норми про право людини на анонімність в Інтернеті. Однак це, на нашу думку, не може зумовлювати безпосереднє зобов'язання за Статутом ООН дотримуватись цього права. Можливо, для цього було б необхідне прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН за процедурою, що визнає за такою резолюцією характер тлумачення Статуту ООН.

Висновки. Таким чином, концепція захисту прав людини в Статуті ООН включає найширші повноваження організації, які можуть бути реалізовані органами ООН. Ця концепція є динамічною, що означає широкі повноваження ООН та її органів щодо застосування положень Статуту

ООН у галузі прав людини. Саме наявність таких норм у Статуті ООН створила правове підґрунтя для прийняття Загальної декларації прав людини, укладення під егідою ООН основоположних міжнародних договорів про права людини, створення Комісії ООН із прав людини (у подальшому – Рада ООН із прав людини) та інших органів такого рівня. Саме статутні норми ООН створюють необхідне найбільш загальне міжнародно-правове підґрунтя для діяльності органів ООН із прав людини. Формування статутних зобов'язань дотримання прав людини очевидно пов'язане з визначенням головними статутними органами ООН переліку таких прав або з формуванням загальної звичаєвої норми міжнародного права, якою визнається відповідне право.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
2. Міжнародний захист прав людини та права біженців : [навч. посібник]. – К. : Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, 2002. – 160 с.
3. Капустин А.Я. Международное право / А.Я. Капустин. – М. : Гардарики, 2008. – 420 с.
4. Бурьянов С.А. Правовые основы, сущностное содержание и гарантии свободы совести / С.А. Бурьянов // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 22.
5. Агеев В.Н. Международные стандарты в области ограничения прав и свобод личности / В.Н. Агеев // Международное публичное и частное право. – 2008. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-bereg.ru/o4214.html>.
6. Міжнародне право. Основні галузі : [підручник] / за ред. В.Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004. – 260 с.
7. Міжнародне публічне право : [підручник] / [В.М. Репецький, В.М. Лисик, М.М. Микиевич та ін.] ; за ред. В.М. Репецького. – 2 вид. – К. : Знання, 2012. – 236 с.
8. Міжнародне право : [навч. посібник] / за ред. М.В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 252 с.
9. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
10. Мовчан А.П. Принципы всеобщего уважения прав человека и основных свобод / А.П. Мовчан // Курс международного права : в 7 т. / отв. ред. И.И. Лукашук. – М. : Наука, 1989–1993. – Т. 2 : Основные принципы международного права. – 1989. – С. 148.
11. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН : документ Совета ООН по правам человека от 15 марта 2006 г. № A/RES/60/251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www1.umn.edu/humanrts/russian/council/Rres_humanrightscouncil.html.

Асирян С. Г. Основные концепции защиты прав человека в Уставе ООН

Аннотация. В статье исследуется Устав ООН, обязательства государств – участников ООН по правам человека, содержащиеся в указанном документе, основные функции Совета ООН по правам человека и проблемы его правозащитной деятельности.

Ключевые слова: Устав ООН, основные концепции, Совет ООН по правам человека, функции, направления деятельности.

Asiryan S. Basic concepts of human rights protection of the United Nations Charter

Summary. Nowadays, the protection of human rights is one of the main goals of the international community and the fight against their violation is an important tool to test the effectiveness of the United Nations. Human rights issues belong to the circle of nowadays most pressing problems, and their grant is the problem of the world community as an integral part of overall system of international security. Inextricable link between human rights and the preservation of peace is emphasized in many international acts.

The relevance and underdevelopment issues in political science have defined scientific objectives – to be more exact determination of place and the role of the United Nations in the international system of human rights protection. Full and effective implementation of standards in the field of human rights through the establishment and proper functioning of the international institutional system is a necessary condition for the purposes and principles of the United Nations Charter.

In my opinion, today's legal assessment of the statutory Nowadays, the protection of human rights is one of the main goals of the international community and the fight against their violation is an important tool to test the effectiveness of the United Nations.

Human rights issues belong to the circle of nowadays most pressing problems, and their grant is the problem of the world community as an integral part of overall system of international security. Inextricable link between human rights and the preservation of peace is emphasized in many international acts.

The relevance and underdevelopment issues in political science have defined scientific objectives – to be more exact determination of place and the role of the United Nations in the international system of human rights protection. Full and effective implementation of standards in the field of human rights through the establishment and proper functioning of the international institutional system is a necessary condition for the purposes and principles of the United Nations Charter.

In my opinion, today's legal assessment of the statutory provisions on human rights are possible only taking into account the practice and experience of the United Nations human rights field. None of the states at the time of conclusion the Charter of the Organization could have expected the development and dynamic activities of the United Nations, the challenges which it was going to face. Just as the charter activity of the Council of Europe in human rights was filled up with decades of practice, its subsidiary bodies and the European Court of Human Rights with its practice was re-making the European Convention on Human Rights into a "living instrument" and United Nations activities in the field human rights could not be evaluated only on the basis of statutory regulations. The United Nations Charter became necessary international legal basis, the most common basis for forming extensive modern system of international human rights.

The concept of human rights in the United Nations Charter includes the widest powers which can be implemented by the United Nations. This concept is dynamic, which means the wide powers of the United Nations and its bodies apply the provisions of the Charter of Human Rights. The presence of such rules in the United Nations Charter established the legal basis for the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, the conclusion of the UN-led international agreements on fundamental human rights, the establishment of such bodies as the United Nations Human Rights Council and other bodies such level. The United Nation's rules make necessary and the most universal international legal basis for the United Nation's human rights bodies. Formation of the statutory obligations of human rights is obviously connected with the definition by the main statutory bodies of the United Nations of the list of such rights or the formation of general customary international law, which recognizes a corresponding right.

Key words: United Nations Charter, United Nations Council on Human Rights, functions, activities.